

Η Ευρώπη χρειάζεται τους μετανάστες (και τους φοβάται)

του Ηλία Ιωακείμολου

Στην διάρκεια των 50 επόμενων ετών, ο πληθυσμός της Ιταλίας θα μειωθεί κατά 30% περίπου. Για να διατηρήσει τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας (15-64 ετών) στα σημερινά επίπεδα, η Ιταλία θα έπρεπε να «εισαγάγει» περισσότερους από 350 χιλιάδες μετανάστες κατ' έτος. Αλλιώς, οι Ιταλοί θα έπρεπε να εργάζονται στο εξής μέχρι τα 75 χρόνια τους. Βέβαια, η περίπτωση της Ιταλίας είναι ακραία, αλλά το πρόβλημα είναι υπαρκτό και σημαντικό για τις άλλες χώρες της Ευρώπης επίσης. Αυτό αλλάζει το περιεχόμενο των προβληματισμών των εθνικών κυβερνήσεων και των διεθνών οργανισμών σχετικά με τους μετανάστες. Μέχρι σήμερα τα θέματα που κυριαρχούσαν στην δημόσια συζήτηση ήταν ο έλεγχος των μεταναστευτικών ρευμάτων και η καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, η απασχόληση των μεταναστών και οι επιπτώσεις της στην εργασία των αυτοχθόνων. Τώρα έχουν προστεθεί ακόμη δύο θέματα: ο ρόλος της μετανάστευσης στην αντιμετώπιση της γήρανσης του πληθυσμού της Ευρώπης και η «εισαγωγή» εργατικής δύναμης υψηλής και πολύ υψηλής ειδίκευσης από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου ή του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού». Η συζήτηση αποκτά πρόσθετο ενδιαφέρον από το γεγονός ότι στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, παρατηρείται εκ νέου άνοδος των μεταναστευτικών ρευμάτων σε πολλές χώρες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού.

Η συγκυρία αυτή είναι εξαιρετικά ιδιότυπη, διότι τα μεταναστευτικά ρεύματα εμφανίζονται ταυτοχρόνως ως ευκαιρία για το ευρωπαϊκό κεφάλαιο και ως απειλή για την καθεστηκία τάξη. Ευκαιρία για το ευρωπαϊκό κεφάλαιο να λύσει –έστω εν μέρει– το μεγάλο δημογραφικό πρόβλημα που δημιούργησε με την άσκηση της νεοφιλελεύθερης πολιτικής (διότι η πτώση της γεννητικότητας σχετίζεται προφανώς με την μακρόχρονη αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας και με την προσπάθεια των νοικοκυριών των εργαζόμενων τάξεων να διατηρήσουν τα καταναλωτικά τους πρότυπα¹). Απειλή για την καθεστηκία τάξη διότι τα Κράτη της Ευρώπης βρίσκονται αντιμέτωπα με το ζήτημα της αποδυνάμωσης της λαϊκής συναίνεσης², γεγονός που αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στην κρίση των σχέσεων πολιτικής αντιπροσώπευσης των λαϊκών τάξεων και στην αύξηση της παραβατικότητας πάσης φύσεως. Πρόκειται για αποσταθεροποίηση των κοινωνικών σχέσεων, που είναι αποτέλεσμα –και αυτή– της νεοφιλελεύθερης αποδιάρθρωσης του Κράτους Πρόνοιας, της μετατροπής των δημόσιων αγαθών σε εμπορεύματα, της αποδυνάμωσης των συλλογικών αξιών και της αλλαγής της ιδιότητας του πολίτη³ (από το ευρωπαϊκό στο αμερικάνικο «πρότυπο» πολίτη). Τα

¹ Πρόκειται για το ακριβώς αντίστροφο φαινόμενο του baby boom της δεκαετίας του '60, όταν τα εισοδήματα των εργαζόμενων τάξεων αυξάνονταν με ταχείς ρυθμούς.

² Κ. και Π. Μάρκου, Μ. Αρναουτέλη «Το Ζήτημα της Ασφάλειας Στο Νεοφιλελεύθερο Κράτος », περιοδικό Μανιφέστο, Μάιος 2001

³ «...αν και η πελατειακή και ρουσφετολογική λειτουργία των νέων πολιτικών δομών που διαμορφώνονται ως απάντηση στις νέες ιστορικές συνθήκες κοινωνικής ύπαρξης (...) έχει κάνει την κοινωνική συναίνεση εφικτή ως ένα βαθμό» (στο ίδιο ό.π.)

μεταναστευτικά ρεύματα προσθέτουν σε αυτό το ασταθές –για την πολιτική εξουσία– περιβάλλον, έναν ακόμη παράγοντα αβεβαιότητας.

Ως εκ τούτου, η εξουσία πρέπει να διαχειριστεί αυτήν την αντίφαση: χρειάζεται τους μετανάστες, αλλά και τους φοβάται. Η ένταξή τους αποτελεί ένα μεγάλο πρόβλημα βιοπολιτικής⁴.

Πρόβλημα που λύνουν με τον δικό τους τρόπο οι ΗΠΑ, οι οποίες έχουν ένα πολύ φιλελεύθερο μεταναστευτικό καθεστώς. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '90, οι ΗΠΑ δέχονταν περίπου 1 εκατομμύριο μετανάστες ετησίως: 730 χιλιάδες νόμιμους, 200 χιλιάδες παράνομους και περίπου 100 χιλιάδες πρόσφυγες. Η είσοδος μεταναστών στις ΗΠΑ κατά την τελευταία εικοσαετία είναι το δεύτερο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα του 20^{ου} αιώνα και θεωρείται ότι άλλαξε την φυσιογνωμία της χώρας. Η σύνθεση του πληθυσμού στις ΗΠΑ το 1970 ήταν 5% λατινικής καταγωγής, 1% ασιάτες και 12% αφρο-αμερικανοί. Σύμφωνα με τις δημογραφικές προβολές, το 2050 τα αντίστοιχα ποσοστά θα είναι 26%, 8% και 14%. Σε ότι αφορά, επομένως, την πρόκληση της ανανέωσης του πληθυσμού μέσω της μετανάστευσης, οι ΗΠΑ την έχουν αποδεχθεί. Σε αυτό βοηθάει και η πολιτική παράδοσή τους: η (νεο)φιλελεύθερη δεξιά, που εξυμνεί την ελευθερία των αγορών, διάκειται ευμενώς έναντι της μετανάστευσης⁵. Σε ό,τι αφορά την πολιτική αβεβαιότητα που δημιουργούν τα μεταναστευτικά ρεύματα, οι ΗΠΑ καταφεύγουν στην ίδια «λύση» που χρησιμοποιούν παραδοσιακά για την αντιμετώπιση κάθε είδους παραβατικότητας: την θωράκιση του κρατικού μηχανισμού, την καταστολή, τον εγκλεισμό και την «απόδραση από την Νέα Υόρκη»⁶.

Εάν οι κυβερνήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα προχωρήσουν στον ίδιο δρόμο, είναι ένα ζήτημα που απομένει ανοιχτό και εξαρτάται εν πολλοίς από τον ταξικό συσχετισμό δυνάμεων. Προς το παρόν, προχωρούν στην «εισαγωγή» μεταναστών υψηλής και πολύ υψηλής ειδίκευσης. Στην Γερμανία 20 χιλιάδες μετανάστες στις τεχνολογίες της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών από χώρες εκτός

⁴ Ο Michel Foucault χαρακτήριζε ως «βιοπολιτική» κάθε κρατική πολιτική που ασχολείται με τον πληθυσμό και την υπαγωγή του στην εξουσία (Michel Foucault 1989, *Résumé des cours. Conférences, essais, et leçons du Collège de France*, éditions Julliard). Σε μαρξιστική μεταγραφή, ο όρος θα εννοούσε την επέμβαση του αστικού κράτους στην διαδικασία αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης με σκοπό την συγκρότηση του συλλογικού εργάτη στην είσοδο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

⁵ Θα μπορούσε κάποιος να ισχυρισθεί ότι στην ίδια κατεύθυνση, αποδοχής των μεταναστών, επηρεάζει και το γεγονός ότι οι ΗΠΑ είναι ήδη μια χώρα μεταναστών. Ωστόσο, αυτό το επιχείρημα δεν έχει αυτονόητη ισχύ. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η στάση του George Borjas ενός εκ των διασημότερων αναλυτών της μετανάστευσης στις ΗΠΑ, που υποστηρίζει ότι τα οικονομικά ωφέλη της μετανάστευσης κατά το τελευταία 20 έτη είναι αμφίβολα και ότι οι ΗΠΑ θα έπρεπε στο εξής να δέχονται μόνον 500,000 μετανάστες ετησίως, και μεταξύ αυτών τους πιο ειδικευμένους. Με τα κριτήρια που θέτει, ο ίδιος δεν θα είχε γίνει δεκτός στις ΗΠΑ στις αρχές της δεκαετίας του '60 όταν κατέφυγε εκεί ως πρόσφυγας από την Κούβα. (Borjas, G. 1995, "The economic benefits from immigration", *Journal of Economic Perspectives* Vol. 9, 3–22)

⁶ Βλέπε την ομώνυμη κλασική ταινία του John Carpenter (1981).

Ευρώπης, ιδιαίτερα μηχανικοί πληροφορικής από τις Ινδίες έγιναν δεκτοί από τους Χριστιανοδημοκράτες με το σύνθημα «Kinder statt Inder», ήτοι «χρειαζόμαστε παιδιά, όχι Ινδούς».

Ωστόσο, αυτό που απασχολεί ιδιαίτερα τις κυβερνήσεις της Ευρώπης και τους διεθνείς οργανισμούς είναι η γήρανση του πληθυσμού. Πρώτον, διότι περιορίζει τον «δυναμικό ρυθμό ανάπτυξης» της οικονομίας, δηλαδή τον μέγιστο ρυθμό με τον οποίο η παραγωγή μπορεί να αυξάνεται μακροχρόνια χωρίς να δημιουργούνται ανισορροπίες (ήτοι με σταθερό πληθωρισμό και σταθερό ποσοστό ανεργίας). Σύμφωνα με τις δημογραφικές προβολές, η Ευρώπη και η Ιαπωνία θα αντιμετωπίσουν, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι οι ΗΠΑ, το πρόβλημα της έλλειψης εργατικού δυναμικού, ακόμη και αν υπάρξει άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας και περαιτέρω είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας. Δεύτερον, διότι ανατρέπει τα λογιστικά του συνταξιοδοτικού συστήματος και απειλεί εμμέσως τις δημοσιονομικές ισορροπίες που έχει επιβάλλει ο νεοφιλελευθερισμός⁷.

Η μετανάστευση μπορεί να συμβάλει, έστω εν μέρει στην αντιμετώπιση των παραπάνω δύο προβλημάτων του ευρωπαϊκού καπιταλισμού. Η αύξηση του αριθμού των μεταναστών έχει το πλεονέκτημα άμεσης και σχετικά ισχυρής επίδρασης στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, επειδή οι μετανάστες είναι νεότεροι και χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη κινητικότητα. Επίσης, έχουν υψηλότερους δείκτες γεννητικότητας, οπότε επιδρούν στην αύξηση του πληθυσμού και μετά την ένταξή τους. Υπάρχει, ωστόσο, μια σειρά περιορισμών που καθιστούν δυσχερή την υιοθέτηση μιας πολιτικής ανοιχτά φιλικής προς την μετανάστευση με σκοπό την αλλαγή της δημογραφικής διάρθρωσης των ευρωπαϊκών πληθυσμών (βλ. στα δημοσιεύματα του ΟΟΣΑ: *Migration: The Demographic Aspects*, 1991 και *Trends in International Migration*, 2000). Ο σοβαρότερος περιορισμός είναι ότι οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις θέλουν να ασκήσουν αποτελεσματικό έλεγχο στον όγκο και την κατανομή των ηλικιών των εισερχομένων και των εξερχόμενων μεταναστών. Οι μετανάστες είναι μια εργασιακή δύναμη που αποτελείται από διακριτές μερίδες με διαφορετικές ηλικίες, διαφορετικές ικανότητες προς εργασία και διαφορετικά επαγγέλματα και ειδικεύσεις. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν θέλουν, λοιπόν, να ευνοήσουν την εισροή μεταναστών εν γένει, αλλά την είσοδο εκείνων των μερίδων που διαθέτουν την υψηλότερη «εκμεταλλευσιμότητα» από την άποψη του κεφαλαίου. Εντούτοις, υπάρχουν πολλοί παράγοντες που περιορίζουν και καθιστούν περίπλοκο εγχείρημα έναν τέτοιο έλεγχο της μετανάστευσης: όχι μόνον η παράνομη μετανάστευση, αλλά και συμφωνίες για την ελεύθερη διακίνηση

⁷ «Το Συμβούλιο θα πρέπει να επανεξετάζει τακτικά τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών, συμπεριλαμβανομένων των αναμενόμενων αντιξοοτήτων που θα προκληθούν από τις μελλοντικές δημογραφικές μεταβολές. Αυτό θα πρέπει να γίνεται με βάση τους γενικούς προσανατολισμούς και στο πλαίσιο των προγραμμάτων σταθερότητας και σύγκλισης. Πρέπει να προωθηθούν υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης, ιδίως για τις γυναίκες και τους εργαζομένους μεγαλύτερης ηλικίας. Προκειμένου να διασφαλισθεί η δημοσιονομική βιωσιμότητα, χρειάζεται να επιδιωχθούν φιλόδοξες πολιτικές με σκοπό να μειωθεί το χρέος. Οι κρατικές συντάξεις, η υγειονομική περίθαλψη και τα προγράμματα μέριμνας για τους ηλικιωμένους θα πρέπει να επανεξετασθούν και, εφόσον είναι απαραίτητο, να μεταρρυθμισθούν από τα κράτη μέλη, ενώ παράλληλα να διατηρηθεί η αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών». Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Στοκχόλμη 24/03/01

των ατόμων, ανθρωπιστικές δεσμεύσεις και άλλες υποχρεώσεις, όπως αυτή της παροχής άδειας με βάση την ύπαρξη οικογενειακών δεσμών. Άλλος περιορισμός είναι ότι οι μεταναστευτικές πολιτικές μπορούν να ασκήσουν επίδραση στο αριθμό και τα χαρακτηριστικά των εισερχομένων μεταναστών, αλλά πολύ λίγο επιδρούν στους εξερχόμενους, πράγμα που ακυρώνει εν πολλοίς την αξία της όποιας πολιτικής θα στόχευε στην επιλεκτική ένταξη μεταναστών. Τέλος, ακόμη και αν υποθεθεί ότι θα ήταν δυνατό να ελεγχθούν τα χαρακτηριστικά και η «εκμεταλλευσιμότητα» των μεταναστών ώστε να αντιμετωπισθεί, εν μέρει, το δημογραφικό πρόβλημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μια τέτοια μεταναστευτική πολιτική, θα γινόταν δυνατή μόνον εφόσον θα εμφανίζονταν ελλείψεις εργατικού δυναμικού που θα έπειθαν κυβερνήσεις και «κοινή γνώμη». Με άλλα λόγια, οι κυβερνήσεις θα προτιμούσαν να εξαντλήσουν καταρχήν τα γηγενή «κοιτάσματα» εργατικού δυναμικού (άνεργοι και γυναικείος εφεδρικός εργατικός στρατός) προτού αποφασίσουν την υιοθέτηση μιας νέας πολιτικής μετανάστευσης με στόχο την ανανέωση του πληθυσμού.

Η υιοθέτηση μιας πολιτικής ανοιχτά φιλικής προς τους μετανάστες, χωρίς τις διακρίσεις «εκμεταλλευσιμότητας» που θα επιχειρήσουν να επιβάλουν οι κυβερνήσεις, μπορεί και οφείλει να μπει άμεσα στις διεκδικήσεις της Αριστεράς των κομμάτων και της Αριστεράς των κινημάτων με αφορμή το ασφαλιστικό. Διότι, με το ασφαλιστικό δημιουργούνται, ενδεχομένως για πρώτη φορά, αντικειμενικοί όροι ευνοϊκοί για μια συμμαχία των υποτελών κοινωνικών τάξεων στην Ελλάδα με τους μετανάστες: οι ισορροπίες της κοινωνικής ασφάλισης (συντάξεις, υγεία, πολιτικές για την προστασία των ανέργων κλπ) καθορίζονται και από μια σειρά θεσμικών παραμέτρων (την ηλικία σύνταξης, τις εισφορές, το επίπεδο των συντάξεων κλπ), τις οποίες το κεφάλαιο θα επιχειρήσει να μεταβάλει σε βάρος της εργασίας –εκτός εάν οι εργαζόμενες τάξεις επιβάλλουν μίαν εναλλακτική λύση που θα περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, και μια πολιτική ανοιχτά φιλική προς τους μετανάστες.